

دانشگاه امام صادق (ع)

دانشکده اقتصاد و معارف اسلامی

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

"بررسی سیستم بانکداری اسلامی و نقش پول در آن با توجه به ماهیت پول"

۱۳۷۶ / ۷ / ۱۹

وزارت اطلاعات
تیم مخابرات

پایان نامه کارشناسی ارشد

استاد راهنما : دکتر حسین نمازی

اساتید مشاور

دکتر پرویز داودی

حجت الاسلام والمسلمین غلامرضا مصباحی

کارش از : بیژن عبدی ساوجبیان

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته

معارف اسلامی و اقتصاد

اسفند ماه ۱۳۶۹

2159

۱۲۲۰۱

باسمه تباری

دانشکده اقتصاد و معارف اسلامی مسئول نشریات کمیونسند تراش - سال شانزدهم

کرده است علمی باشد.

فهرست مطالب

====

صفحه	عنوان
۱	خلاصه مطالب رساله
۴	پیشگفتار
۵	مقدمه
	فصل اول : تاریخچه پیدایش پول
۱۲	۱-۱ نیاز به مبادله از بعد تاریخی و اجتماعی
۱۳	۱-۲ انواع مبادلات
۱۳	۱-۲-۱ مبادله کالا با کالا
۱۵	۱-۲-۱-۱ نقائص این سیستم مبادلاتی
۲۰	۱-۲-۱-۲ مبادله کالا با پول
۲۰	۱-۲-۱-۲-۱ ویژگیهای پولهای کالائی
	فصل دوم : بررسی پول و ماهیت آن
۲۳	۱-۲-۱ تعریف پول از دیدگاههای مختلف
۳۰	۱-۲-۱-۱ نظرات متفکرین اسلامی نسبت به ماهیت پول
۳۶	۱-۲-۱-۲ انواع پول
۳۸	۱-۲-۱-۲-۱ استفاده از فلزات به عنوان پول
۳۹	۱-۲-۱-۲-۲ ضرب سکه
۴۳	۱-۲-۱-۲-۲-۱ ظهور نقدین
۴۳	۱-۲-۱-۲-۲-۲ جایگاه نقدین در معاملات صدر اسلام
۴۶	۱-۲-۱-۲-۲-۳ ویژگیهای مسکوکات از بعد ارزشی
۵۴	۱-۲-۱-۲-۲-۴ تکامل پول فلزی و ظهور استاندا ردهای پولی
۵۵	۱-۲-۱-۲-۲-۴-۱ سیستم دوفلزی

۱۲۲۵۱

عنوان

۲-۲-۱-۲-۲ استاندار دظلا

۲-۲-۲ اسکناس

۱-۲-۲-۲ تاریخچه پیدایش اسکناس

۲-۲-۲-۲ روند تحولات در اسکناس

۱-۲-۲-۲-۲ آزادی محدود بودن انتشار اسکناس

۲-۲-۲-۲-۲ استاندار دشمن ظلا

۳-۲-۲-۲-۲ استاندار دشمن ظلای محدود در ایالات متحد

۴-۲-۲-۲-۲ محاسن و معایب سیستم پایه ظلا و مکانیزم مبادله

آن .

۵-۲-۲-۲-۲ مبادله استاندار (پایه) پول کاغذی

۶-۲-۲-۲-۲ مزایای مکانیزم پول پایه کاغذی غیر قابل

تبدیل به طلا و انتقادات نسبت به آن

۳-۲-۲-۲ نقش پشتوانه در حفظ ارزش اسکناس

۱-۳-۲-۲-۲ ویژگیهای پشتوانه و اجزاء تشکیل دهنده آن

۴-۲-۲-۲ احکام اسکناس از دیدگاه فقه

۳-۲-۲ سیرده دیداری

۲-۲ جمع بندی مباحث گذشته و نتیجه آن

فصل سوم : بررسی سیستم بانکداری اسلامی

۱-۳ مقدمه

۲-۲ تاریخچه بانکداری

۱-۲-۳ بانکداری در قدیم

- ۲-۲-۳ با نكدارى در قرون وسطى (از حدود قرن پنجم تا پانزدهم ميلادى) ۱۲۶
- ۱-۲-۲-۳ جمع بندي اهداف و وظائف با نكدارى از ابتدا تا شروع-
دوره جدید ۱۲۸
- ۳-۲-۳ با نكدارى در دوره جدید (از حدود قرن پانزدهم به بعد) ۱۲۸
- ۱-۳-۲-۳ با نك ونيس ۱۲۹
- ۲-۳-۲-۳ با نك آمستردام ۱۳۰
- ۳-۳-۲-۳ با نك سوئد ۱۳۳
- ۴-۳-۲-۳ با نك انگليس ۱۳۴
- ۵-۳-۲-۳ با نك فرانسه ۱۳۵
- ۶-۳-۲-۳ اهداف و وظائف با نكدارى در دوره جدید ۱۳۷
- ۳-۳ بررسى اهداف و وظائف با نكدارى در نظام اسلامى ۱۳۹
- ۱-۳-۳ اهداف و وظائف با نكدارى در نظام اسلامى از دیدگاه كلان -
(اهداف سياسى پولى) ۱۴۰
- ۱-۱-۳-۳ ايجاد اشتغال و تشويق به كار ۱۴۱
- ۲-۱-۳-۲ رشد و توسعه اقتصادى ۱۴۳
- ۱-۲-۱-۳-۳ جلوگیری از كنز (نفى كنز) ۱۴۴
- ۱-۱-۲-۱-۳-۳ اندوخته كنى ۱۴۵
- ۲-۱-۲-۱-۳-۳ احتكار ۱۴۶
- ۳-۱-۲-۱-۳-۳ اندوخته درجریان ۱۴۶
- ۲-۲-۱-۳-۳ تشويق به امرتوليد ۱۴۷
- ۱-۲-۲-۱-۳-۳ در فضيلت با زرگانى ۱۴۷

عنوان

صفحه

۱۲۸	۳-۳-۱-۲-۲-۲ درفضلیت کسب و ورزی
۱۴۹	۳-۳-۱-۲-۲-۳ درفضلیت دامداری
۱۵۰	۳-۳-۱-۲-۲-۴ صنایع و تشویق به صنعت
۱۵۱	۳-۳-۱-۳ کنترل سطح قیمت‌ها و مهارت‌ورم
۱۵۸	۳-۳-۱-۴ توزیع عادلانه ثروت
۱۶۳	۳-۳-۲ اهداف و وظایف بانک در ارتباط با افراد (دیدگاه خود)
۱۶۴	۳-۴-۲ مکارنیزم گردش پول در سیستم بانکداری اسلامی
۱۶۶	۳-۴-۱ نرخ بازگشت سرمایه و اجزاء تشکیل دهنده آن
۱۶۸	۳-۴-۱-۱ عوامل موثر در تغییر R_i
۱۷۱	۳-۴-۲ رابطه میان R_i (نرخ بازگشت سرمایه) و میزان سرمایه‌گذاری
۱۷۲	۳-۴-۳ رابطه میان درآمد و سرمایه‌گذاری
۱۷۵	۳-۴-۴ رابطه میان نرخ بازگشت سرمایه و درآمد
۱۷۷	۳-۴-۵ رابطه میان نرخ بازگشت سرمایه و سپرده‌های قرض‌الحسنه
	۳-۴-۶ بررسی رابطه متقابل میان درآمد، مصرف، قرض‌الحسنه - و نرخ بازگشت سرمایه (تعادل در بازار پول)
۱۸۰	
۱۸۶	۳-۴-۷ تورم و سپرده‌های دبداری
۱۸۷	۳-۵ تاثرات سیاست‌های پولی در رشد و تعادل اقتصادی
۱۹۱	۳-۶ جایگاه سیاست‌های پولی در نظام بانکداری اسلامی
۱۹۳	۳-۷-۱ استفاده از ابزارهای پولی به منظور تامین کسری بودجه
۱۹۳	۳-۷-۱-۱ بررسی سیاست کسری بودجه
۱۹۸	۳-۷-۲ نقدی بر سیاست‌های کسری بودجه
۲۰۱	۳-۷-۳ عملیات بازار باز به عنوان ابزاری برای جبران کسری بودجه

فصل چهارم: مکاتیم تخصصی منابع دربانکداری اسلامی و جایگاه عقود شرعی در آن

۲۰۴	۱-۴ مقدمه
۲۰۵	۲-۴ بررسی عقود شرعی
۲۰۵	۱-۲-۴ عقد بیع
۲۰۵	۱-۱-۲-۴ تعریف بیع
۲۰۶	۲-۱-۲-۴ شروط بیع
۲۰۷	۲-۱-۲-۴ نکاتی پیرامون عقد بیع
۲۰۸	۲-۲-۴ رهن
۲۰۸	۱-۲-۲-۴ تعریف رهن
۲۰۹	۲-۲-۲-۴ شرایط رهن
۲۱۰	۳-۲-۲-۴ نکاتی درباره عقد رهن
۲۱۰	۳-۲-۴ ضمانت
۲۱۰	۱-۳-۲-۴ تعریف ضمانت
۲۱۱	۲-۳-۲-۴ شرایط ضمانت
۲۱۲	۳-۳-۲-۴ نکاتی پیرامون ضمانت
۲۱۳	۴-۲-۴ شرکت
۲۱۳	۱-۴-۲-۴ تعریف شرکت
۲۱۳	۱-۱-۴-۲-۴ شرکت عقدی
۲۱۵	۲-۴-۲-۴ ویژگیهای شرکت
۲۱۶	۵-۲-۴ اجاره

صفحه	عنوان
۲۱۶	۱-۵-۲-۴ تعریف اجاره
۲۱۷	۲-۵-۲-۴ ویژگیهای اجاره
۲۱۷	۱-۲-۵-۲-۴ ویژگیهای مال الاجاره
۲۱۷	۲-۲-۵-۲-۴ ویژگیهای منفعت
۲۱۸	۳-۵-۲-۴ نکاتی پیرامون عقدا جاره
۲۱۹	۶-۲-۴ مضاربه
۲۱۹	۱-۶-۲-۴ تعریف مضاربه
۲۱۹	۲-۶-۲-۴ شروط مضاربه
۲۲۱	۳-۶-۲-۴ نکاتی پیرامون عقد مضاربه
۲۲۲	۷-۲-۴ جعاله
۲۲۲	۱-۷-۲-۴ تعریف جعاله
۲۲۳	۲-۷-۲-۴ ویژگیهای جعاله
۲۲۴	۸-۲-۴ مزارعه
۲۲۴	۱-۸-۲-۴ تعریف مزارعه
۲۲۵	۲-۸-۲-۴ ویژگیهای مزارعه
۲۲۵	۳-۸-۲-۴ نکاتی درمورد عقد مزارعه
۲۲۶	۹-۲-۴ مساقات
۲۲۶	۱-۹-۲-۴ تعریف مساقات
۲۲۷	۲-۹-۲-۴ شروط مساقات
۲۲۹	۳-۴ ارزیابی جایگاه عقود شرعی در بانکداری بدون ربا
۲۳۲	۴-۴ چگونگی تخصیص منابع بر اساس قروض جدید (با تکیه بر عقود شرعی)
۲۳۳	۱-۴-۴ سبدهای قرض الحسنه

۲۳۳	۱-۱-۴-۴ موارد اعطاء قرض الحسنه
۲۳۴	۲-۱-۴-۴ چند نکته پیرامون سپرده‌های قرض الحسنه
۲۳۵	۲-۴-۴ سپرده‌های سرمایه‌گذاری
۲۳۶	۱-۲-۴-۴ سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی
۲۴۰	۲-۲-۴-۴ سرمایه‌گذاری در بخش تجارت (خارجی)
۲۴۵	۳-۲-۴-۴ سرمایه‌گذاری در بخش خدمات
۲۴۸	۴-۲-۴-۴ سرمایه‌گذاری در بخش مسکن
۲۴۹	۵-۲-۴-۴ سرمایه‌گذاری در بخش معدن
۲۵۰	۶-۲-۴-۴ سرمایه‌گذاری در بخش صنعت
۲۵۳	۷-۲-۴-۴ نکاتی پیرامون سرمایه‌گذاری در بخشهای مختلف
۲۵۸	۳-۴-۴ سپرده‌های دیداری
۲۵۸	۱-۳-۴-۴ استفاده از کارت‌های اعتباری
	۵-۴ جایگاه ابزارهای سیاست پولی در سیستم بانکی جدید و معرفی -
۲۶۰	ابزارهای جدید
۲۶۰	۱-۵-۴ نرخ سپرده‌قانونی و نرخ ذخیره احتیاطی
۲۶۱	۲-۵-۴ نرخ کارمزد
۲۶۲	۳-۵-۴ حداقل سود مورد انتظار
۲۶۲	۴-۵-۴ نسبت سهم‌الشرکه بانکها در طرحهای اقتصادی
۲۶۲	۵-۵-۴ نرخ سهم سود
۲۶۴	۶-۵-۴ سقف اعتباری
۲۶۴	۷-۵-۴ نرخ تسهیلات اعطایی دولت

صفحه	عنوان
۲۶۶	۴-۵-۸ واگذاری سهام
۲۶۷	۴-۵-۹ بیع دین
۲۶۸	۴-۵-۹-۱ ویژگیهای بیع دین در نظام بانکی کشور
	ضمیمه شماره ۱- یک - برخی از روانیات درباره تلاش به منظور ارتقاء سطح -
۲۶۹	زندگی و بهبود وضع خانواده
۲۷۱	ضمیمه شماره ۲- ابزارهای سیاست پولی در نظام بانکداری بدون ربا
۲۷۷	ضمیمه شماره ۳- بررسی عملکرد ابزارهای پولی در نظام بانکداری اسلامی
۲۸۶	فهرست منابع و مآخذ فارسی
۲۸۸	فهرست منابع و مآخذ عربی
۲۹۱	فهرست منابع و مآخذ انگلیسی

خلاصه مطالب رساله:

پول، پس از قرن‌ها تجربه‌بشر، به منظور تسهیل در امر مبادله میان اقوام مختلف، بکار گرفته شد. در ابتدا پول‌های کالایی مورد استفاده قرار گرفت.

ویژگی پول‌های کالایی در آن بود که اولاً " مالیت داشت (یا به عبارت دیگر کالا بود و از اینرو ارزش مصرفی داشت)، ثانیاً " واسطه مبادله مورد قبول عام بشمار میرفت (یعنی دارای ارزش مبادله ای نیز بود). محور اصلی در ایفاء نقش پول توسط یک کالا، ارزش مبادله ای آن بود که بر ارزش مصرفی آن استوار میگشت، لذا اگر ممکن بود تا به طریقی، ارزش مبادله ای یک کالا را بصورت مستقل از ارزش مصرفی آن در اذهان مردم حفظ نمود، آنگاه کالای مزبور میتواند حتی بدون داشتن ارزش - مصرفی، نقش پولی خود را حفظ کند.

اما حفظ ارزش مبادله ای بصورت مستقل از ارزش مصرفی، امر بسیار دشواری بود. از اینرو تنها دوفلز طلا و نقره، بدلیل ویژگی‌هایی که داشتند ارزش مصرفی خود را در درازمدت، در میان اقوام مختلف حفظ کردند و همین امر موجب شد تا از ارزش مبادله ای ویژه ای نیز، نزدا کثر جوامع برخوردار شوند، با این حال ارزش مبادله ای آنها، متفاسوت از ارزش مصرفی دوفلز مزبور بود.

آنچه که از نظر شرع مقدس در معامله با مسکوکات طلا و نقره (که پول رایج آن زمان بشمار میرفت) حائز اهمیت بود، آن بود که در معاملات قرضی، تنها محتوای فلزی آن، معیار بازپرداختها شناخته شده، نه قیمت اسمی مسکوکات این دوفلز، بدین معنا که با فرض ثبوت وزن، عیار، صفات و سایر خصوصیات سکه‌ها، قرض دهنده، موظف بود که دقیقاً

معاذل آنجه كه به قرض داده ، از قرض گيرنده دريافت كند . عرف نظرازا سكه قيمت نلزا آنجا دريازا را افزايزيا كاهش ميداشت .

اختراع اسكناس ، تحولات متعددي را در ماهيت پول كالايي ايجاد نمود . اين تحولات عمدتا " در ماليت پول (كه يكي از اجزاء اعلى ارزش پول كالايي شمار ميرفت) رخ داد . ايجاد تغيير در ماهيت پول ، در حكم فقهي آن نيز اثر گذارد .

در ابتدا هنگامي كه اسكناس رسيد مسكوكات طلا و نقره قرار گرفت . ماليت پول از حالت عيني خارج وبه يك ماليت اعتباري تبديل شد . اين مربه معني جدا شدن ارزش مصرفي پول از ارزش مبادله اي آن بود . ويژگي پول جديد در آن بود كه ديگر بخاطر وجودش ، مورد تقاضا قرار نمي گرفت ، بلكه بدليل قدرت خريد ، و توانايي تبديلش به كالاهاي مورد نظر ، مورد قبول عامه واقع ميگشت .

تا زماني كه اسكناس رسيد مسكوكات طلا و نقره بود ، حكم قرض در آن ميتوانست حكمي هما نندسكه هاي طلا و نقره داشته باشد . تحولات بعدي در اسكناس ، قابليت تبديل را در آن از زمان برد ، و سرانجام نيز اسكناس با ماليت نامشخص ، تا به امروز باقي ماند . مشكل اصلي در اسكناس هاي عصر حاضر در آن است كه قيمت اسمي (ارزش صوري) آنها در طول زمان نميتواند حكايي از ماليت مشخصي نمايد ، ضمن آنكه اين ماليت در طول زمان ، مريبا " در حال كاهش است .

راه علاج اين مساله تشبث ماليت اعتباري پول ، (كه بيان ديگري از جريان نرخ تورم توسط دولت است) ، ميباشد . اء جريان نرخ تورم توسط دولت ، وضعيت سپرده هاي سرمايه گذاري ، قرض الحسنه ، سپرده هاي ديداري ، وبطور كلي جريان گردش پول را در جامعه متحول خواهد كرد .

وبدین وسیله شبکه اعطا اعتبار (بانک) نیز دستخو تحولاتی خواهد شد
گردید. این امر به نوبه خود مستلزم بازنگری اهداف و وظایف بانکداری
در نظام اسلامی میباشد.

بطور کلی سوپر استای تحولات سیستم بانکی، و در کنار جبران نرخ تورم
نرخ بازگشت سرمایه جایگزین نرخ بهره (و نرخ سود در نظام موجود) خواهد شد.
ضمن آنکه محور اصلی در این نظام، مشارکت سپرده گذاران در اصل سهام
واحدهای تولیدی (که بکمک سپرده های ایشان تاسیس میشود) و همچنین
سود حاصله از آن، خواهد بود. این امر، توزیع عادلانه ثروت را نیز تا حد
زیادی تامین خواهد نمود.

استفاده از مکانیزم جدید بانکی، نحوه توزیع اعتبارات را نیز
دگرگون میسازد. در این سیستم، بر نقش اصلی بانک (که همان واسطه جوه،
و وکیل سپرده گذاران در طرحهای اقتصادی است) تاکید بیشتری میشود.
وسعی میگردد تا از دخالتهای غیر ضروری بانک در امر اقتصادی جلوگیری شود.
با در نظر گرفتن این نکته که در جامعه اسلامی، رابطه بانک با افراد
جامعه، از طریق عقود شرعی برقرار میشود، لذا مفاهیم عقود شرعی و بدنبال
آن، میزان کارایی هر یک، در مکانیزم پیشنهادی، مورد ارزیابی قرار
میگیرد. ضمن آنکه تلاش بر آن است تا عقود اسلامی در قالب مفاهیم ولیه
و اصلی خویش، در روابط میان بانک با جامعه اسلامی، تجلی یابد.

وبالاخره باز آنجا که مکانیزم پولی جدید، ابزارهای مخصوص به خود را
می طلبد، از اینرو ابتدا جایگاه ابزارهای پولی موجود، در سیستم پیشنهادی
مورد بررسی قرار میگیرد و در نهایت، ابزارهای جدید پولی که در مکانیزم
فوق، از اهمیت خاصی برخوردار میباشد، معرفی میشود.

پیشگفتار:

رساله‌ای که در پیش رو دارید، در برگیرندهٔ مباحثی پیرامون سیستم بانکداری اسلامی، با در نظر گرفتن ماحتم یول (بر اساس اجزاء تشکیل دهنده ارزش آن) می‌باشد.

در حقیقت، هدف از نگارش این رساله، تنها ارائهٔ مقدمه‌ای برای بررسی سیستم بانکی در نظام اسلامی بر اساس دیدگاه‌های جدید بوده است، دیدگاه‌هایی متفاوت از آنچه که امروزه توسط اقتصاددانان مسلمان پیرامون بانکداری اسلامی ارائه می‌شود.

شایسته است که در اینجا از زحمات جناب آقای دکتر نمازی که علی‌رغم مسئولیت‌های فراوان اداری، قبول زحمت در راهنمایی رسالهٔ فوق را نمودند، تشکر نمایم.

همچنین، از زحمات بی‌شائبه اساتید مشاور، آقایان حجت‌الاسلام والمسلمین مصباحی که در تصحیح مباحث فقهی این رساله دقت فراوانی نمودند، صادقانه تبریک و درودها و در اصلاح مباحثی تئوریک آن نقش بسزایی داشتند، قدردانی و تشکر نمایم.

مقدمه:

در جهان امروز، بانک در یک نظام اقتصادی، بمثابة قلب، تپندهای است که پول، و منابع مالی مورد نیاز جامعه را در یک اقتصاد آن - تزریق میکند و منبع اصلی در تغذیه اقتصاد یک کشور بشمار میرود.

جامعه اسلامی، به عنوان یکی از جوامع بشری که در عصر حاضر، روح و حیات تازه‌ای یافته است از این نظام جهانی مستثنی نمیشد، ایس جامعه برای ادامه حیات و بقای اقتصادی خود، نیاز به یک منبع تغذیه مالی دارد و این منبع، چیزی جز سیستم بانکی نخواهد بود.

از اینرو بحث پیرامون نیاز یا عدم نیاز به یک سیستم بانکی در جامعه اسلامی یک بحث انحرافی بشمار خواهد رفت و پرداختن به آن، نه تنها گرهی از مشکلات اقتصادی مسلمین باز نخواهد کرد، بلکه باعث هدر رفتن استعدادها و نیروها خواهد گشت لکن آنچه که در این میان از اهمیت بسزایی برخوردار است، چگونگی برخورد با این نظام بانکی میباشد، بطور کلی به دوروش میتوان این سیستم را مورد بررسی قرار داد:

یکی آنکه سعی نمائیم تا با حفظ چهارچوب و مکار نیزمهای بانکی موجود و تنها با ایجاد تغییرات صوری (و بعضاً " حقوقی) در آن، سیستم فعلی را منطبق با جامعه اسلامی بگردانیم.

این برخورد عمدتاً " از آنجائیکه ناشی میشود که نیازهای جامعه اسلامی، مشابه سایرینجامها در جوامع دیگر فرض میگردد و از سوی دیگر، راه‌حلهای موجود برای حل مشکلات و معضلات اقتصادی برای تمام جوامع یکسان فرض میشود.

درواقع، لازمه این برخورد آن است که اقتصاد (و بانکداری به عنوان یکی از اجزاء اصلی آن) نوعی علم یا فن تلقی شده که همانند سایر علوم،

با رابدئولوریکي برای آن متصور نیست، بلکه همینند که ظواهر نامطلوب آن (در صورت وجود) بر طرف گردد، میتواند کار را لازم را در هر جا معمای داشته باشد.

بیشتر تحقیقاتی نیز که در زمینه بانکداری اسلامی تا کنون توسط اقتصاد دانان مسلمان انجام شده از این گروه است؛ نکته‌ای که تذکر آن لازم به نظر میرسد آن است که، مولف در این نوشتار در صد بررسی این مساله نیست که آیا نظام موجود بانکداری بدون ربا از نظر فقهی منطبق با موازین شرعی هست یا خیر، چرا که معنی است فقهی، بزرگوار و علی‌الخصوص مرحوم شهید صدر (ره) از نقطه نظر فقهی، آنرا اصلاح فرموده‌اند، بلکه بحث اصلی بر سر این نکته است که آیا نظام کنونی بانکی، با حفظ ماهیت فعلی، میتواند اهداف جامعه اسلامی را نیز برآورده سازد؟ به عنوان مثال آیا مکانیزم فعلی بانکداری، میتواند مساله توزیع عادلانه ثروت را، به عنوان یکی از اهداف مهم اقتصادی در اسلام، جامعه عمل بیوشاند؟

جهت توضیح بیشتر این مساله، مقدماتاً "متذکر می‌گردیم که:

اگر به چگونگی شکل‌گیری بانکها، بر از قرون وسطی (که مبنای بانکداری فعلی در جهان میباشد) نظری بیافکنیم، در خواهیم یافت که بانکها، در آن دوره، عمدتاً "به منظور تامین اعتبار برای تجار بزرگ (که در معاملات بین‌المللی خود دچار کمبودهای پولی می‌گشتند) بنا گردید. و موسسین آنها نیز عموماً"، ثروتمندان و زمینداران بزرگی بودند که با گروه‌گذاران بخشی از دارائیهای خود، سرمایه اولس بانک را فراهم می‌نمودند. از هما نا ابتداء بنا بر این قرار گرفت که تجار بزرگ، در صورت نیاز به کمکهای مالی بتوانند به تناسب سرمایه خویش که در تاسیس بانک گذاردند

از مزایای ثروت سائیرین بهره مند شوند، و در مقابل قسمتی از سود خود را به عنوان پاداشی برای استفاده از این داراییها، در اختیار دیگر سرمایه گذاران قرار دهند، بدین ترتیب منافع همه اعضاء گروه تامین میگردد.

در مدت زمانی کوتاهی، این شوه، تامین اعتبار گسترش و تکامل فوق العاده ای پیدا کرد، بطوریکه، حجم ثروت های سپرده شده نزد بانک بطور چشمگیری افزایش یافت و افراد عادی جامعه نیز توانستند پولهای مازاد خود را در بانک ها به ودیعه سپارند و از مزایای آن بهره مند شوند.

بعلاوه دارائیهای بانکی نیز از این تحولات مصون نماند، بگونه ای که سرمایه و لیه بانکیها، از سکه های طلا و نقره و اموال غیر منقول (نظیر املاک و باغها) به شمشهای طلا و نقره، تغییر شکل داد و بتدریج شمشهای مزبور نیز، جای خود را با اسکناسهای غیر قابل تبدیل معاوضه نمود.

از سوی دیگر به منظور جلب هر چه بیشتر ثروت های عمومی بسوی این شبکه اعتباری، بجای استفاده از یک نرخ بهره ساده، انواع و اقسام نرخهای بهره در شکلها و قالبهای مختلف مورد استفاده قرار گرفت و موارد تخصیص و ام نیز از صرف تجارت، به سرمایه گذاریها و امور خدمات نیز گسترش یافت. لکن با همه این تغییرات، ماهیت و مکانیزم بانکی داری تغییر چندانی نیافت و عملاً "وامهای کلان، در اختیار گروهی قرار گرفت که ثروت های کلان نیز داشتند و میتوانند در موعد مقرر، سرمایه مزبور را با بهره مورد نظر بانک باز پرداخت نمایند.

بطور خلاصه آنچه که در این نظام همواره از اهمیت خاصی برخوردار بوده (و هست)، حفظ منافع موسسین بانک در درجه اول، و سپرده گذاران در درجه دوم (آنهم در راستای تحکیم بیشتر منافع موسسین بانک) بوده و میباشد.

اینکه حصول این منافع به‌حده قیمتی تمام میشود و آیا همه‌سپرده‌گذاران بطور عادلانه از سود حاصله بهره‌مند می‌شوند یا خیر، و آیا این شیوه، منحربه دو قطبی شدن جامعه می‌گردد یا خیر. نظام کنونی، مسئولیتی در پاسخگویی بدان در خود احساس نمی‌کند و اصولاً نیازی به پاسخگویی در برابر سئوالاتی از این قبیل در چنین سیستمی وجود ندارد. زیرا مبنای کار، حداکثر کردن سود سرما به میباشد و مساله توزیع عادلانه ثروت بر اساس این مکانیزم حتی میتواند به‌عنوان سدی در احقاق هدف فوق تلقی شود.

حال سؤال اساسی اینجا است که آیا با حفظ این ماهیت، میتوان مساله توزیع عادلانه ثروت را که در اسلام، بر روی آن تاکید فراوان شده است، بر آورد نمود؟ و آیا اصولاً با نکاتی که می‌توانند در این میان نقشی داشته باشند؟ در حقیقت، سؤال فوق برخاسته از این طرز تفکر است که اقتصاد را مطلق علم قلمداد نمی‌کند، بلکه معتقد است که اهداف ایدئولوژیکی را نیز میتوان در مسائل اقتصادی مطرح نمود، هرچند که این امر به معنای نفی ابزارها و علمی - اقتصادی نباید تلقی گردد، چه آنکه بسیاری از این ابزارها، میتواند در تامين اهداف عالی اسلام، نقش داشته باشد.

بنابراین سؤال اصلی آن خواهد بود که چگونه میتوان نظام بانکی موجود را بگونه‌ای اصلاح نمود تا ضمن تامين اهداف مورد نظر اسلام، کارایی لازم در تجهیز و تخصیص منابع بانکی را همچنان حفظ کند؟

بررسی این مساله، از اهداف مهم این رساله به‌شمار میرود.

نکته دیگری که در بررسی سیستم بانکی از اهمیت بسزایی برخوردار است، مساله نقش پول در این نظام میباشد، پول در جامعه بمانند خونی است که در رگهای بدن به‌گردش در می‌آید و به آن حیات می‌بخشد.

همانگونه که خون، مواد غذایی و اکسیژن لازم را به نقاط مختلف

بدن میرساند و موجب حیات انسان میشود، پول نیز، قدرت خریدموردنیاز جامعه را به اقصی نقاط کشور منتقل میکند و بدین ترتیب پیکر اقتصادی جامعه را زنده نگه میدارد.

شاید جریان پول در جامعه با جریان خون در بدن به همین مقدار خلاصه نمیشود، بلکه میتوان گفت: به همان نسبت که خون سالم موجب ادامه حیات انسان میشود و خون مبتلا به بیماریهای عفونی (ویا احیاناً سرطانی) میتواند سایر اعضا و جوامع بدن را دچار آسیب جدی بنماید، پول نیز اگر از وظیفه اصلی خود که رابط میان کالاهاست خارج شود و حالت تکاثری بخود گیرد، میتواند اقتصاد جامعه را دچار صدمات شدیدی نماید. بعلاوه، همانگونه که در معالجه بیماریهای خونی، نمیتوان تنها از طریق مقابله با اثرات جنبی بیماری، بیمار را از خطر مرگ نجات داد. و این امر نیازمند شناخت دقیق ترکیبات خونی میباشد تا بدین وسیله، عوامل سرطان زا در خون شناسایی شود و در صورت امکان با نابودی یا کنترل این عوامل، سلامتی مجدد به بیمار بازگردد، در مورد پول نیز اگر اهمیت پول و اجزاء تشکیل دهنده، ارزش آن، ناشناخته باقی بماند، آنگاه به دشواری میتوان، علل بحرانهای پولی را شناسایی کرده و با آثار آن مقابله جدی نمود.

بر همین اساس، و با در نظر گرفتن جایگاه ویژه پول در جامعه و در سیستم بانکی، فصول اول و دوم این رساله، به بررسی تاریخچه پیدایش پول، اهمیت پول از نظر اجزاء تشکیل دهنده، ارزش آن و روند تحولاتی که این اجزاء را تحت تاثیر قراردادها، اختصاص یافته و در پایان فصل دوم، با تکیه بر شناخت فوق، راه حلهایی برای تثبیت اهمیت پول، ارائه گردیده است.

پس از آن در فصل سوم، به بحث اساسی رساله یعنی مسأله بانکداری - برداشته شده - در آغاز فصل سوم، این نکته مورد بررسی قرار میگیرد که اصولاً انتظار ما از یک نظام بانکی در جامعه اسلامی چیست و آیا این انتظارات توسط سیستم فعلی بانکداری، قابل تأمین میباشد یا خیر؟ بررسی این مسأله مستلزم شناخت اهداف و وظایف بانکداری در اقتصاد جهانی میباشد، بدینال آن، میزان انطباق اهداف و وظایف فوق با آرمانهای جامعه اسلامی، مورد بررسی قرار میگیرد. تا جنانچه برخی از آنها، قابل طرح در جامعه اسلامی نباشد، آنرا از دستگاہ تحلیلی خود حذف و در مقابل برخی از اهداف را که تأمین کننده نیازهای جامعه اسلامی بوده و در نظام فعلی بانکی موجود نمیشود، در سیستم پیشنهادی خود بگنجانیم.

اما ترکیبی از اهداف و وظایف جدید و قدیم در یک نظام بانکی، سیستمی متفاوت از سیستم کنونی را می طلبد:

این سیستم جدید، خودمبستی برد و فراساسی خواهد بود، یکی نرخ بارگشت سرمایه و دیگری جریان تورم پولی، حاصل افزایش حجم پول نسبت به نرخ رشد واقعی $G.N.P$ این دو فرض، محوری تحلیل‌های تئوریک نسبت به عرضه و تقاضای پول در جامعه اسلامی میباشد که در قسمت دوم فصل سوم، مورد بررسی قرار میگیرد.

در خلال این مباحث نیز به تحلیل اجمالی از ابزارهای پولی در نظام بانکی موجود و همچنین ارزیابی میزان کارایی آنها در نظام اسلامی و غیراسلامی میپردازیم.

۱- این جریان به کمک اصلاح سیستم ما لیاقتی صورت خواهد گرفت.